

<p>ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ - ΕΦΟΡΕΙΑ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ ΑΡΚΑΔΙΑΣ</p>	 <p>ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ www.moec.gov.cy</p>
<p>ΣΩΜΑΤΕΙΟ «ΔΙΑΖΩΜΑ»</p>	 <p>Δ Ι Α Ζ Ω Μ Α</p>

ΧΟΡΗΓΙΚΟΣ ΦΑΚΕΛΟΣ:

**ΜΕΛΕΤΕΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΡΧΑΙΟΥ
ΘΕΑΤΡΟΥ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΗΣ**

ΑΘΗΝΑ, 26 ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΥ 2015

Κώστας Ζάμπας Πολιτικός Μηχανικός Δρ ΕΜΠ. Σκιάθου 43- 11254
Αθήνα.

Τηλέφωνο: 210-2237167 Φαξ: 210-2237257 Ηλεκτρονική διεύθυνση: c-zambas@hol.gr

Αθήνα 26/2/2015

Χορηγικός Φάκελος για τις μελέτες και εργασίες αποκατάστασης του αρχαίου θεάτρου της Μεγαλόπολης.(Θέατρον μέγιστον των εν Ελλάδι. Πausανίας VIII, 32, 1).

1. Γενικά.

Στις 9/10/2014 επισκεφθήκαμε από κοινού με τον Πρόεδρο του Διαζώματος κ. Σ. Μπένο και με πρωτοβουλία του, την προϊσταμένη της Εφορείας Αρχαιοτήτων Αρκαδίας κ. Άννα Καραπαναγιώτου στα γραφεία της υπηρεσίας στην Τρίπολη και συζητήσαμε το θέμα της αποκατάστασης του αρχαίου θεάτρου της Μεγαλόπολης. Η συμμετοχή του υπογράφοντος οφείλεται στην πολυετή απασχόλησή του σε μελέτες αρχαίων μνημείων, μεταξύ των οποίων και αρχαίων θεάτρων και αποσκοπούσε στο να διατυπωθεί γνώμη για την πρόοδο του έργου και των αναγκαίων σχετικών μελετών.

Στο διάστημα που μεσολάβησε μελετήσαμε το υλικό που λάβαμε από την κ. Καραπαναγιώτου με στοιχεία των γενομένων μελετών και εργασιών και των σχετικών εγκρίσεων και επισκεφτήκαμε το αρχαίο θέατρο στις 29/1/2015 (Οι εικόνες είναι από αυτή την επίσκεψη. Βλ. εικ. 1,2)¹.

Για την αποκατάσταση του θεάτρου έχουν εκπονηθεί κατά τα τελευταία χρόνια μελέτες, οι βασικότερες εκ των οποίων φαίνονται στον συνημμένο πίνακα. Επιπροσθέτως εντοπίσαμε την εκτεταμένη δημοσίευση της προμελέτης των Α. Πορτελάνου και Α. Καμπουράκη². Η

---

¹ Το άρθρο Α. Β. Καραπαναγιώτου, *Ανασκαφικές εργασίες στο αρχαίο θέατρο της Μεγαλόπολης 1995-1997: Πρώτες εκτιμήσεις*, Forschungen in der Peloponnes, Akten des Symposions anlässlich der Feier "100 Jahre Österreichisches Archäologisches Institut Athen", Band 38, Athen 2001, 331-42, πίν. 31,32, (στο εξής: Καραπαναγιώτου 2001) το λάβαμε αργότερα και κατέστη υποχρεωτική η παρούσα Β' έκδοση της έκθεσης, αφού τα σημαντικά στοιχεία του άρθρου δεν είχαν ληφθεί υπ όψη.

² Αναστάσιος Πορτελάνος, Άγγελος Καμπουράκης, *Αρχαίο Θέατρο Μεγαλόπολης. Στερέωση αναλημματικών τοίχων*. Στο Αναστήλωση Συντήρηση Προστασία Μνημείων και Συνόλων, ΥΠΠΟ, Αθήνα 1993, 41-95 (στο εξής: Πορτελάνος, Καμπουράκης 1993).

τελευταία, μολονότι προηγείται κατά πολύ όλων των άλλων, είναι μια αξιόλογη αναστηλωτική μελέτη, που περιλαμβάνει μια γενική ανάλυση του μνημείου βάσει της βιβλιογραφίας και των παλαιότερων ερευνών³, γενική καταγραφή των προβλημάτων του θεάτρου και γενικές προτάσεις αντιμετώπισής τους βάσει μιας πλήρους αποτύπωσης παρουσιασμένης σε κλίμακα 1/50. Στις επόμενες μελέτες αναλύονται τεχνικά προβλήματα όπως η αποκατάσταση του κοίλου, των αναλημμάτων και του Θερσιλείου και η διαμόρφωση του αρχαιολογικού χώρου και κατατίθενται σχετικές προτάσεις. Βάσει των εγκρίσεων που φαίνονται στον πίνακα είναι δυνατό από τυπική άποψη να προχωρήσουν άμεσα όλες οι εργασίες αποκατάστασης του μνημειακού συνόλου και η διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου, αφού οι μελέτες είναι εγκεκριμένες.

Για το κοίλο προβλέπεται η συντήρηση και αποκατάσταση των αποκαλυφθέντων λίθινων τμημάτων του (προεδρίες, εδώλια, βαθμίδες, πλάκες κλπ) με καθαρισμούς, ανατάξεις, συγκολλήσεις, σφραγίσεις, συμπληρώσεις κλπ, η επανατοποθέτηση διασπάρτων μελών κατά προτίμηση στις αρχικές θέσεις τους μετά από συγκόλλησή ή συμπλήρωσή τους.

Για τα αναλήμματα προβλέπεται η πλήρης αποσυναρμολόγησή τους, η ενίσχυση του εδάφους, η διαμόρφωση νέου θεμελίου και η επανασυναρμολόγησή τους με ενίσχυσή τους με μεταλλικούς τένοντες.

Για το Θερσίλειο προβλέπεται η αποκατάσταση της κρηπίδας και η ανάδειξη του χώρου.

Για τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου προβλέπονται διάφορες εργασίες μεταξύ των οποίων και η κατασκευή κτηρίων υποδοχής και εξυπηρέτησης του κοινού.

2. Υφιστάμενη κατάσταση.

Βάσει των εγκρίσεων έχουν γίνει σε διάφορες φάσεις εργασίες με πρώτη την επίχωση των χώρων των παρόδων με μεγάλους όγκους αμμοχάλικου προκειμένου να αντιστηριχτούν τα ετοιμόρροπα αναλήμματα⁴. Ακολούθησε επέμβαση στο άνω ήμισυ του ανατολικού αναλήμματος, καθαρισμοί και συντήρηση λίθων, αποψιλώσεις της βλάστησης, η αποκατάσταση των κάτω σειρών της κερκίδας Θ (ακραίας

---

³ Από αυτές οι βασικότερες είναι οι: E. Fiechter, *Das Theater in Megalopolis Stuttgart 1931* και H. Bulle, *Untersuchungen an griechischen Theatern*, München 1928. Βλ. επίσης τα συμπεράσματα των πρώτων ανασκαφών στο θέατρο στο E. A. Gardner and W. Loring, *Excavations at Megalopolis 1890- 1897* (JHS Suppl. 1, London 1892) 23-50, 69-100.

⁴ Με μελέτη του Δ. Μονοκρούσου, βλ. Καραπαναγιώτου 2001, 334, σημ. 9.

δυτικής)⁵, ενώ στο χώρο υπάρχουν εργοταξιακές εγκαταστάσεις με ικρίωμα και γερανογέφυρα στην ορχήστρα, δυο εργοταξιακοί οικίσκοι, στέγαστρο κλπ (εικ. 3,4).

Στο ανατολικό ανάλημμα οι επιχώσεις με αμμοχάλικο που χρησιμοποιήθηκαν για την αντιστήριξή του (εικ. 5) είχαν αντικαταστήσει τις προγενέστερες ξύλινες αντηρίδες (εικ. 6). Από το άνω ήμισυ του μήκους του αναλήμματος η επίχωση αφαιρέθηκε και εκτελέστηκε έργο στερέωσης. Από τη σύγκριση της σημερινής κατάστασης (εικ. 7 έως 9) με αυτή που απεικονίζεται στις αποτυπώσεις Πορτελάνου- Καμπουράκη προκύπτει ότι πολλές από τις λιθοπλίνθους από λατυποκροκαλοπαγές πέτρωμα που είχαν καταπέσει το 1996⁶ βρίσκονται και σήμερα ταξινομημένες στο έδαφος βορείως του αναλήμματος (εικ. 10). Στην εικόνα 11 έχουμε σκιάσει επί του σχεδίου Πορτελάνου –Καμπουράκη τα τμήματα του εξωτερικού και εσωτερικού αναλημματικού τοίχου που σώζονταν μέχρι το 1996 και πρέπει να επανατοποθετηθούν, αφού αναζητηθεί η αρχική θέση καθενός.

Στο δυτικό ανάλημμα δεν έχουν γίνει εργασίες. Πίσω από τους όγκους αμμοχάλικου, που αντιστηρίζουν τους αναλημματικούς τοίχους του κοίλου και της σκηνοθήκης, είναι ευδιάκριτες οι μεγάλες παραμορφώσεις των τοίχων (εικ. 12,13).

Το λίθινο κοίλο στο τμήμα που έχει ανασκαφεί διασώζεται σε πολύ καλή κατάσταση και με σπάνια πληρότητα (εικ. 14-29). Η πλήρης σειρά των προεδριών (εικ. 14-23), η απόληξη του στηθαίου με το τοιχόκρανο ανατολικά (εικ. 14), ο οχετός απορροής των ομβρίων, που έχει καθαριστεί και είναι εν λειτουργία, είναι στοιχεία της αρχικής μορφής που σπάνια διατηρούνται σε τόσο καλή κατάσταση. Στις κάτω σειρές της κερκίδας Θ έχουν γίνει εργασίες αποκατάστασης και συμπλήρωσης των λίθινων αρχιτεκτονικών μελών (εικ. 22-27).

Τα λίθινα μέλη του κοίλου σώζονται έως και την 7^η σειρά στην κερκίδα Β (εικ. 15), αλλά απαιτούνται εργασίες αποκατάστασης, ανάταξης και συντήρησης στις θέσεις με μεγάλες παραμορφώσεις (εικ. 28,29). Πιθανώς κάτω από τις επιχώσεις αιώνων να σώζονται επιπλέον μέλη από τα αποκαλυφθέντα στις κάτω σειρές. Σε δοκιμαστική τομή στην

---

⁵ Οι κερκίδες αριθμούνται στις μελέτες από ανατολικά προς τα δυτικά με ελληνικούς αριθμούς Α, Β, Γ ... Σχετικά με την αποκατάσταση της κερκίδας Θ βλ. Δ. Ζιρώ, *Αρχαίο Θέατρο Μεγαλόπολης. Στερέωση και ανάδειξη του κοίλου του θεάτρου*. Στο Συντήρηση, Αναστήλωση Ανάδειξη. Το έργο των επιστημονικών επιτροπών. ΥΠΠΟ ΤΔΠΕΑΕ, Αθήνα 2008, 68-71.

⁶ Καραπαναγιώτου 2001, 333.

προέκταση της 7^{ης} κλίμακας μεταξύ των κερκίδων ΣΤ – Ζ έχουν αποκαλυφθεί λίθινα μέλη του άνω κοίλου (εικ. 30)⁷. Σε άλλες θέσεις τα μεγάλα δέντρα (ηλικίας έως 100 ετών εάν συγκρίνουμε με φωτογραφίες των αρχών του 20αι.)⁸ έχουν αναπτύξει το ισχυρό ριζικό σύστημά τους επάνω στα λίθινα μέλη, τα οποία πιθανώς βρίσκονται κάτω από τις επιχώσεις (εικ. 31).

Τα εδώλια και οι βαθμίδες που σήμερα βρίσκονται στο έδαφος στο χώρο του Θερσιλείου (εικ. 32) από κοινού με αυτά που είναι ακόμα κάτω από τα φερτά υλικά των επιχώσεων δίνουν τη δυνατότητα αποκατάστασης και ανάδειξης πολύ μεγαλύτερου μέρους του κοίλου. Τα νέα τεμάχια λίθου που ήδη υπάρχουν στο εργοτάξιο είναι δυνατό να χρησιμοποιηθούν για συμπληρώσεις απολεσθέντων τμημάτων των διασπάρτων μελών (εικ. 33).

Από την κρηπίδα του Θερσιλείου (εικ. 34) αυτή του προπύλου είναι πρακτικά αδιατάραχτη, ενώ αντιθέτως στο δυτικό άκρο του νότιου τοίχου παρατηρούνται μεγάλες παραμορφώσεις (εικ. 35).

3. Μελέτη Εφαρμογής για την αποκατάσταση του αρχαίου θεάτρου της Μεγαλόπολης.

Με δεδομένο το ιστορικό των μελετών και των εργασιών διατυπώνεται εδώ η άποψη ότι απαιτείται η εκπόνηση μιας λεπτομερούς μελέτης εφαρμογής για το σύνολο των επεμβάσεων με προτεραιότητες και ιεραρχήσεις κατά περιοχές. Άμεσα είναι δυνατό να ξεκινήσουν οι προκαταρκτικές εργασίες βάσει των εγκεκριμένων προμελετών. Θα ακολουθήσουν οι εργασίες βάσει της πρώτης φάσης της μελέτης εφαρμογής σε μια περιοχή και θα προετοιμάζονται οι μελέτες εφαρμογής για την επόμενη. Οι περιοχές φαίνονται στην εικ. 36 αριθμημένες με την προτεινομένη χρονική σειρά.

Η πρώτη περιοχή ορίζεται από τις κάτω σειρές του λίθινου κοίλου που έχουν αποκαλυφθεί. Οι εργασίες θα περιλαμβάνουν ανατάξεις, συγκολλήσεις, συμπληρώσεις, σφραγίσεις λίθινων μελών. Η μελέτη εφαρμογής θα περιέχει αποτύπωση παρουσιασμένη σε κλίμακα 1/20 και επί των σχεδίων αυτών θα καταχωρηθούν όλες οι προτάσεις με λεπτομέρεια. Επισημαίνεται ότι θα πρέπει να υπάρχει μια πλήρης εικόνα

---

⁷ Από τις ανασκαφές 1995-1997 στο κοίλο προκύπτει ότι σωζόμενα μέλη του κοίλου έχουν κατολισθήσει και πιθανώς σώζονται κάτω από τις επιχώσεις, ενώ στην προέκταση της 7^{ης} κλίμακας σώζονται τέσσερις βαθμίδες, εκ των οποίων μια *in situ* (Καραπαναγιώτου 2001, 340, 341).

⁸ Πορτελάνος, Καμπουράκης 1991, εικ. 8.

για τις απαιτούμενες εργασίες σε όλες τις κερκίδες, έτσι ώστε να είναι συνολικά σαφές σε ποια έκταση προβλέπεται κάθε είδος εργασίας και κυρίως οι συμπληρώσεις με νέο υλικό. Η γνώμη μας είναι ότι οι γενόμενες συμπληρώσεις περιέλαβαν και πολύ μικρά τεμάχια, τα οποία δεν ήταν απαραίτητα από λόγους ασφαλείας, ευστάθειας ή ολοκλήρωσης της μορφής.

Τα λεπτομερή σχέδια του αποκαλυφθέντος τμήματος του κοίλου θα πρέπει να εξαρτηθούν από ένα γενικότερο τοπογραφικό του μνημείου με σταθερά σημεία. Δεδομένου ότι έχουν γίνει τοπογραφικές αποτυπώσεις, θα πρέπει να βρεθούν τα παλαιά σχέδια να αναγνωριστούν τα σταθερά σημεία και να προστεθούν μόνο όσα νέα σημεία χρειάζονται.

Για τις εργασίες στο κάτω τμήμα του κοίλου είναι δυνατό να χρησιμοποιηθεί η υπάρχουσα γερανογέφυρα, αφού καθαριστούν και βαφούν τα στοιχεία των ικριωμάτων που έχουν σκουριάσει. Η μετάθεση του συστήματος προς ανατολάς είναι δυνατή με τη βοήθεια γερανού. Είναι επίσης δυνατή η προσθήκη μιας ελαφριάς γερανογέφυρας αλουμινίου για μικρότερα βάρη.

Για τις επεμβάσεις στα αναλήμματα έχει προταθεί η γενική αποσυναρμολόγησή τους, η κατασκευή πλάκας θεμελίου με πασσάλους από οπλισμένο σκυρόδεμα, η ενίσχυση των πρανών και η ανακατασκευή των τοίχων ενισχυμένων με κατακόρυφα αγκύρια. Οι προτάσεις αυτές έχουν εγκριθεί, αλλά η γνώμη του γράφοντος είναι πως πρόκειται για πολύ βαριές επεμβάσεις με αβέβαιο αποτέλεσμα για την προστασία του αρχαίου υλικού. Το πρώτο βήμα για την εγκεκριμένη επέμβαση στα αναλήμματα είναι η λεγόμενη αποχωμάτωση στους χώρους μεταξύ των διαμήκων τοίχων των αναλημμάτων. Στην πραγματικότητα πρόκειται για μια αρχαιολογική ανασκαφή, η οποία είναι δυνατό να ξεκινήσει άμεσα κατά τμήματα, έτσι ώστε να ερευνηθεί η κατάσταση των αναλημματικών τοίχων στο εσωτερικό τους⁹. Η γνώμη μας είναι ότι είναι πιθανότατα είναι δυνατό να αποφευχθεί η γενική αποξήλωση των αναλημματικών τοίχων και να γίνει η αποκατάσταση των αναλημμάτων με τοπικές αποξηλώσεις των πλέον παραμορφωμένων τμημάτων τους, ανάταξη άλλων και

---

⁹ Οι ήδη γενόμενες ανασκαφές 1995-1997 αποδεικνύουν την προφανή ανάγκη των συστηματικών ανασκαφών ως προεργασίες για την αποκατάσταση των αναλημμάτων: Η ανασκαφή σε ζώνη παράλληλη με το ανατολικό ανάλημα απέδειξε ότι η περιοχή αυτή έβριθε από καλυβίτες τάφους και είναι βάσιμη η υπόθεση της ανασκαφής ότι πιθανώς πρόκειται για νεκροταφείο (Καραπαναγιώτου 2001, 338). Συνεπώς οι ανασκαφικές προεργασίες είναι αναγκαίες για την αποκρυστάλλωση των προτάσεων εφαρμογής.

ενίσχυση των υπολοίπων με εσωτερικές αθέατες κατασκευές. Σε κάθε περίπτωση απαιτείται ο προγραμματισμός και παρακολούθηση των ανασκαφικών εργασιών, έτσι ώστε να αντληθούν οι κατάλληλες πληροφορίες και να οριστικοποιηθούν οι προτάσεις επέμβασης. Συνεπώς όταν θα υπάρχουν τα πραγματικά δεδομένα από τις τομές είναι πιθανότατο να αναθεωρηθούν οι ήδη εκπονηθείσες μελέτες

Ειδικά για το αποσυναρμολογημένο άνω τμήμα του ανατολικού τμήματος θα συγκεντρωθούν όλα τα στοιχεία που υπάρχουν και θα αναζητηθεί η αρχική θέση των λιθοπλίνθων προκειμένου να επανατοποθετηθούν.

Σε όλη τη διάρκεια των επεμβάσεων και με την παράλληλη εκπόνηση των μελετών θα είναι δυνατό να δίνονται οδηγίες στα συνεργεία για την έντεχνη εφαρμογή της μελέτης και ταυτοχρόνως να αναγνωρίζονται και να αξιολογούνται τα νέα στοιχεία που προκύπτουν. Με αυτό τον τρόπο θα εξασφαλιστεί μια σωστή αναστήλωση και ταυτοχρόνως μια πλήρης τεκμηρίωση και κατανόηση του μνημείου. Άλλωστε μια αναστήλωση ποτέ δεν είναι απλώς ένα τεχνικό έργο. Είναι επίσης μια ερευνητική επιστημονική εργασία αναγνώρισης του μνημείου και της αρχικής του υπόστασης, την οποία θα πρέπει να σεβαστούμε κατά τις επεμβάσεις.

Οι φάσεις της μελέτης με τα αντίστοιχα περιεχόμενα βάσει των όσων αναλύθηκαν παραπάνω είναι:

1. Μελέτη εφαρμογής αποκατάστασης σωζόμενου τμήματος κοίλου και προετοιμασίας επεμβάσεων στα αναλήμματα. Περιλαμβάνει: Συγκέντρωση, έλεγχο και συσχέτισμό των στοιχείων των μελετών που έχουν γίνει μέχρι σήμερα.

Συμπληρωματική τοπογραφική αποτύπωση συνόλου σε συσχέτιση με υπάρχουσες αποτυπώσεις.

Αποτύπωση, παθολογία και προτάσεις αποκατάστασης κατώτερων σειρών κοίλου σε κλίμακα 1/20.

Αξιοποίηση υφιστάμενου εξοπλισμού εργοταξίου (γερανογέφυρα, οικίσκοι, εργαλεία κλπ)

Καθορισμός θέσεων τομών στα αναλήμματα, παρακολούθηση εργασιών, συμπληρωματικές αποτυπώσεις.

2. Μελέτη εφαρμογής αποκατάστασης ανατολικού αναλήμματος.

Αναγνώριση θέσης λιθοπλίνθων ανατολικού αναλήμματος που βρίσκονται στο έδαφος και μελέτη επανατοποθέτησής τους.

Βάσει των αποτελεσμάτων των ερευνητικών τομών θα οριστεί η μέθοδος επέμβασης σε φάση μελέτης εφαρμογής με αξιοποίηση των μελετών που έχουν ήδη εκπονηθεί.

3. Μελέτη εφαρμογής αποκατάστασης δυτικού αναλήμματος και σκηνοθήκης.

Βάσει των αποτελεσμάτων των ερευνητικών τομών θα οριστεί η μέθοδος επέμβασης σε φάση μελέτης εφαρμογής με αξιοποίηση των μελετών που έχουν ήδη εκπονηθεί.

4. Μελέτη εφαρμογής αποκατάστασης κρηπίδας Θερσιλείου και ανάδειξης χώρου.

Μετά από συστηματικό καθαρισμό του χώρου, διερευνητική τομή στο δυτικό άκρο του νότιου τοίχου και ανασκαφική διερεύνηση.

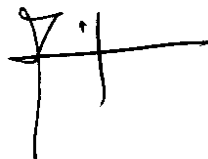
5. Μελέτη εφαρμογής αποκατάστασης άνω τμήματος κοίλου.

Βάσει των συμπερασμάτων περί της έκτασης διατήρησης των εδωλίων από διερευνητικές τομές.

Η μελέτη θα παραδίδεται κατά στάδια και θα τίθεται σε εφαρμογή, ενώ παράλληλα θα προχωρεί η εκπόνηση των επομένων σταδίων της μελέτης.

Στο πίνακα στο τέλος της έκθεσης δίνεται η εκτίμηση της δαπάνης της μελέτης με ανάλυση κατά φάση και οι τμηματικές προθεσμίες για την ολοκλήρωσή της. Στο χρονοδιάγραμμα γίνεται εκτίμηση του απαιτούμενου ενδιάμεσου χρόνου για τις διερευνητικές ανασκαφικές τομές.

Ο Μηχανικός

Κ. Ζάμπας
Πολιτικός Μηχανικός Δρ ΕΜΠ